

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Дипломна робота
(бакалавра)

з теми: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ САМОДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ»**

Виконала: студентка 4 курсу
Ps1-B20z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Бинда (Чебан) Софія Олександрівна

Керівник:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Гончарук Наталія Миколаївна,
доктор психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	7
1.1. Феноменологія поняття професійної самоідентичності.....	7
1.2. Формування професійної самоідентичності в сучасних дослідженнях вітчизняної психології.....	20
1.3. Проблема готовності до професійної діяльності психолога	26
Висновки до першого розділу	33
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСНОВ РОЗВИТКУ СКЛАДОВИХ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	34
2.1.Методична організація дослідження	34
2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів	42
2.3.Кореляційний аналіз результатів емпіричного дослідження	55
Висновки до другого розділу	59
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний період розвитку суспільства характеризується наявністю складних протиріч, серед яких протиріччя, що стосуються розвитку особистості, займають особливу позицію. Психологи покликані розкрити ці протиріччя. У зв'язку з цим виникла гостра необхідність у підготовці висококваліфікованих кадрів психологів у закладах вищої освіти. Мінливі соціально-економічні та політичні умови розвитку суспільства актуалізують проблему формування професійної самоідентичності студентів-психологів. Особливість професійного розвитку психолога, порівняно з представниками інших професій, полягає в тому, що предметом його пізнавальної та перетворюючої діяльності є реальність життя людини в повсякденних та екстремальних ситуаціях, її переживання, дії, вчинки тощо.

Проблема самоідентичності особистості особливо загострилася в умовах професійного розвитку особистості, коли пошук «власного обличчя» у професії став не тільки важливим напрямком особистісного розвитку, а й істотною умовою успішної підготовки фахівця.

Дослідження засвідчують, що формування професійної самоідентичності часто здійснюється стихійно, має не завжди передбачувані наслідки та може призводити до непередбачених негативних результатів, аж до неадекватної самоідентичності майбутнього фахівця в професійному навчанні. Проблеми формування професійної самоідентичності в повній мірі актуальні при підготовці майбутніх психологів. Дослідження виявили недостатньо ефективний процес самоідентифікації майбутніх психологів, який виражається в тому, що майбутні фахівці не завжди повною мірою пізнають власні особистісні ресурси, недостатньо ідентифікують себе з професійним ідеалом, не повністю усвідомлюють свою приналежність до психологічної професії. Отже, недостатнє теоретичне і експериментальне вивчення означеної проблематики і зумовило вибір теми бакалаврської роботи.

Об'єкт дослідження – професійна самоідентичність майбутніх психологів.

Предмет – процес формування професійної самоідентичності майбутніх психологів.

Мета дослідження полягає у визначенні психологічних особливостей процесу формування професійної самоідентичності майбутніх психологів, дослідженні компонентів професійної самоідентичності та їх зв'язку із становленням професійної самоідентичності.

Відповідно до предмета, мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати проблему професійної самоідентичності в психологічній літературі.
2. Вивчити процес становлення професійної самоідентичності майбутніх психологів.
3. Дослідити особливості формування професійної самоідентичності за допомогою психодіагностичних методик.
4. Розробити тренінгову програму вдосконалення розвитку компонентів професійної самоідентичності, на основі проведеного емпіричного дослідження.

Теоретико-методологічну основу нашого дослідження склали роботи з вивчення проблематики: професійного становлення особистості практичного психолога (С.Д. Максименко, В.Г. Панок, А.Б. Мудрик, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелєва, С.І. Яковенко); проблеми професійної самоідентичності (Л.С. Виготський, Дж. Марсія, Е. Еріксон, Ж. Вірна, Н. Завацька, І. Ващенко та ін.); професіоналізму та професійного самовизначення (О.Ф. Бондаренко, Ж.П. Вірна, Н.Є. Завадська, С.Д. Максименко, Л.А. Онуфрієва та ін.).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань пропонується програма дослідження, реалізація якої передбачає застосування методологічного комплексу, що включає: теоретичні методи: аналіз, осмислення й узагальнення філософської, культурологічної та психологічної

літератури з проблеми дослідження; емпіричні методи: спостереження, психодіагностичні методи. Отримані дані піддавались статистичному аналізу з подальшою їх якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням. Статистичний аналіз отриманих результатів включає порівняння середніх значень, кореляційний аналіз.

База дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась на базі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. На першому етапі констатувального дослідження були протестовані студенти факультету педагогіки, психології та соціальної роботи загальною кількістю 78 осіб.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що узагальнено дані про поняття професійної самоідентичності, а також розкрито особливості формування професійної самоідентичності у дослідженнях вітчизняної психології.

Практичне значення роботи полягає у тому, що отримані результати дають можливість удосконалення компонентів професійної самоідентичності шляхом усвідомлення наявних проблем, та формуванням правильно мотиваційного, когнітивного та емоційно-регулятивного комплексу професійної самоідентифікації особистості в період навчання.

Апробація та впровадження результатів. Результати проведеного дослідження доповідалися автором та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка (26 жовтня 2023 р., м. Кам'янець-Подільський), на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2023 р.), на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2024 р.), на XVI Міжнародній

науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2024 р.) та знайшли своє відображення у публікації автора.

Публікації.

Чебан С.О. Психологічні особливості формування професійної самоідентичності майбутніх психологів. *Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі* : Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, 15 лютого 2024 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 120–123.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (50 найменувань). Основний зміст роботи викладено на 67 сторінках. Робота містить 12 таблиць.

ВИСНОВКИ

Теоретико-емпіричні результати бакалаврського дослідження дали змогу зробити такі висновки:

1. Проаналізувавши проблему професійної самоідентичності в психологічній літературі, можемо зауважити, що феномен самоідентичності є міждисциплінарною науковою проблемою, і має давню історію вивчення. Система уявлень про себе в рамках професійної самоідентичності студента містить уявлення про себе як про майбутнього фахівця (належність до певної професійної групи), про свої професійні і навчально-професійні цілі, про свої можливості реалізації цих цілей.

2. Професійна самоідентичність студентів – майбутніх психологів характеризується низкою психологічних особливостей, серед яких імовірнісний, індивідуальний і нерівномірний характер розвитку професійної самоідентичності студентів. Розвиток особистості загалом та формування професійної самоідентичності зокрема є складовою частиною психічного розвитку людини, процесом, що характеризується багатомірністю, динамічністю, тривалістю. Професійна самоідентичність відображає характеристику особистості як такої, що обирає і реалізує спосіб професійної взаємодії з навколишніми і набуває самоповаги через виконання цієї діяльності.

3. Вивчивши процес формування професійної самоідентичності майбутніх психологів, було виявлено, що оволодіння професією в умовах навчального закладу – важливий етап становлення професійної самоідентичності – глибокого вивчення вибраної професії, першої професійної проби себе, підкріплення переконання в тому, що професія для життя вибрана правильно; це і перевірка своєї зрілості, вияв дорослості і подальшого особистісного росту.

4. Так, у результаті психодіагностичного дослідження, мета якого полягала у визначенні психологічних особливостей процесу формування професійної самоідентичності майбутніх психологів та встановленні

сформованості когнітивного та мотиваційно-ціннісного компонентів професійної самоідентичності, було встановлено як змінюються соціально-психологічні настанови особистості в мотиваційно-ціннісній сфері, тобто виокремлено низку переважаючих цінностей у кожній із діагностованих нами груп, досліджено рівень суб'єктивного контролю, характеристики якого притаманні для інтернального когнітивного контролю в різних сферах суспільного та особистого життя людини, досліджено тип професійної ідентичності в кожній із групи студентів-психологів та виявлено, який тип є переважаючим у кожній групі, ми дослідили самовідношення студентів, тобто їх відношення до власної особистості, вивчено мотиваційний комплекс у всіх діагностованих групах, тобто вивчено мотиви професійної та навчальної діяльності студентів, вивчено фактори привабливості професії «психолог» на всіх курсах, та продіагностовано реальну структуру ціннісних орієнтацій особистості тобто домінантні цінності та потреби досліджуваних груп.

Перспективи дослідження полягають у проведенні крос-культурних емпіричних студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабашук Г.В. Соціальна ідентичність особистості як суб'єкта сімейних трансформацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Луцьк, 2014. 20 с.
2. Боярин Л.В. Детермінанти розвитку ідентичності особистості в умовах депривації у сім'ї. *Психологія соціально дезадаптованої поведінки підлітків із дистантних сімей та її корекція* : монографія. Л.В. Боярин, М.М. Бриль, Л.В. Спицька / Під ред. Н.Є. Завацької. Київ : Принт-Квік, 2015. С. 29–31.
3. Візнюк Ю.М. Емпіричний інструментарій для дослідження самоприйняття та соціальної ідентичності депривованих підлітків. *Духовність. Цінності. Психологія*: [монографія] / гол. ред. М. Ледзінська, І. Філіппова. Луцьк : Волиньполіграф, 2018а. С. 189–196.
4. Візнюк Ю.М. Психологічні особливості самоприйняття і соціальної ідентичності депривованих підлітків: теоретико-емпіричний ракурс. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. Вип. 40. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2018. С. 50–61.
5. Візнюк Ю. Психологічна специфіка кризи особистісної ідентичності: теоретичні засади. *Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17-18 трав. 2017 р., м. Мукачєво* / Ред. кол.: Т.Д. Щербан (гол. ред.) та ін. Мукачєво : Вид-во МДУ, 2017. С. 66–68.
6. Гараєв О.О. Ціннісно-мотиваційна складова професійної ідентичності студентів фармацевтичних спеціальностей. Одес.нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2013. 18 с.
7. Городнова Н.М. Соціально-психологічні чинники становлення статевої ролі ідентифікації підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук спец: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ , 2006. 27 с.

8. Гошовський Я. Ресоціалізація депривованої особистості: монографія. Дрогобич : Коло, 2008. 480 с
9. Грись А.М. Дифузія ідентичності як один із чинників виникнення девіантної поведінки. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : тези доповідей, шостої Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ : Ун-т «Україна», 2005. С. 302–304.
10. Дідик Н.М., Онуфрієва Л.А. Самоставлення майбутніх психологів як чинник професійного саморозвитку. *Психологічний часопис, Psychological Journal*. [Vol 5 No 8 \(2019\)](https://doi.org/10.31108/1.2019.5.8.15) P.233–248. DOI (Article):<https://doi.org/10.31108/1.2019.5.8.15>
11. Зливков В.Л. Ідентифікація та самоідентифікація як первинні та вторинні чинники саморозвитку особистості. *Збірник наукових праць : філософія, психологія, педагогіка / Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. Київ, 2007. Вип. № 1 (19). С. 77–82.
12. Зливков В.Л. Проблема особистісної та професійної самоідентифікації в сучасній психології. *Соціальна психологія*. 2006. № 5 (19). С. 128–137.
13. Іванюк І. Становлення ідентичності особистості в контексті зарубіжної психології. *Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації : український науковий журнал / Ун-т «Україна» ; Всеукр. асоціація політичних наук*. Київ, 2010. № 1. С. 112–116
14. Ічанська О.М. Становлення особистісної ідентичності в ранньому юнацькому віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ , 2002. 19 с.
15. Католик Г.А. Діти трудових емігрантів. Особливості особистісної ідентичності у підлітково-юнацькому віці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. №12. С. 31–33.
16. Кисельов С. Національна ідентичність українців. *Політичний менеджмент*. 2003. № 2. С. 31–40.

17. Кікінежді О.М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості: монографія . Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2011. 400 с.
18. Ложкін Г.В. Професійна ідентичність в контексті маргінальної поведінки суб'єкта. *Соціальна психологія*. № 4 (30). 2008. С. 120 –132 .
19. Максименко С.Д. Генеза існування особистості. Київ : КММ, 2006. 240 с.
20. Максименко С.Д. Генезис существования личности. Київ: Издательство ООО «КММ», 2006а. 240 с.
21. Максименко С.Д. Развитие психики в онтогенезі: у 2-х т. Київ: Форум, 2002. Т. 1. 319 с.; Т. 2. 335 с.
22. Мачинський О.В. До проблеми ідентифікації особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. № 7. С. 28–30.
23. Нестеренко М.О. Психологічні особливості становлення гендерної ідентичності підлітків-вихованців школи-інтернату: *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»* Харків, 2012. 21 с.
24. Онуфрієва Л.А. Психолого-педагогічна підготовка і формування професіоналізму майбутніх фахівців соціономічних професій : *колективна монографія. Patologie społeczne w srodowku wychowawczym: zagrozenia, profilaktyka, wychowanie, edukacja, praca socjalna* /[Redakcja naukowa: Marek Paluch, Beata A.Zieba, Pawlina Kaniosa]. Rzeszow, 2013. S. 115–122.
25. Онуфрієва Л.А. Психологічна готовність майбутніх фахівців соціономічних професій до професійної діяльності. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2011. Том X : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Вип. 19. С. 374–383.

26. Онуфрієва Л.А. Розвиток професіоналізму майбутніх фахівців соціономічних професій: соціально-психологічний вимір : *монографія*. Київ : Видавець Бихун В.Ю., 2020. 320 с. ISBN 978-617-7699-08-7
27. Онуфрієва Л.А., Ренке С.О. Структурна організація процесу становлення професійного образу «Я» майбутніх психологів : *монографія*. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький, 2010. 224 с.
28. Пилат Н.І. Соціальна ідентичність особистості як чинник вибору стилю поведінки в конфлікті : *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія»*. Київ, 2004. 20 с.
29. Психологія групової ідентичності: закономірності становлення : *монографія*. П.П. Горностай, О.А. Ліщинська, Л.Г. Чорна та ін. ; за наук. ред. П.П. Горностая ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Міленіум, 2014. 252 с.
30. Середницька І.Я. Психологічний аналіз кризи ідентичності у студентської молоді : *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології»*. Одеса, 2005. 20 с.
31. Соціалізація та ідентифікація особистості. Ангелов Г.В., Калачник В.І., Старовойтова І.І., Терзієв В.Г. заг. ред. акад. В. М. Чугуєнка. Київ-Ізмаїл : СМІЛ, 1999. 240 с.
32. Тоба М.В. Вплив групових цінностей на становлення соціальної ідентичності особистості. *Соціально-психологічні засади функціонування цінностей в малих групах : монографія*. Під ред. Н.Є. Завацької. 2-ге вид. перероб. і доп. Київ : Принт-Квік, 2017. С. 169–178.
33. Українське студентство у пошуках ідентичності: *монографія*. За ред. В.Л. Арбеніної, Л.Г. Сокурянської. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. 520 с.
34. Шевченко О.В. Становлення Я-образу особистості у процесі її національної ідентифікації. *Проблеми загальної та педагогічної*

психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України; За ред. С.Д. Максименка. Київ, 2003. Т.V, ч. 5. С. 323–329.

35. Шевченко О.В. Формування національної ідентичності як компоненту Я-образу особистості. *Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні.* за ред. С.Д. Максименка, В.Т. Циби, Ю.Ж. Шайгородського та ін. Київ : Український центр політичного менеджменту, 2003а. С. 409–420.
36. Яблонська Т.М. Розвиток ідентичності дитини в системі сімейних взаємин : монографія; Міністерство освіти і науки України, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Суми : Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2013.
37. Ямчук Т.Ю. Психологічні особливості формування професійної самоідентичності майбутніх психологів. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: Збірник наукових праць Східноукраїнський університет імені Володимира Даля.* Сєверодонецьк 2015. №2 (37). 2015. Том 3. С.179–183.
38. Ямчук Т.Ю. Модель розвитку професійної самоідентичності. *Міжнародний науковий журнал.* Київ, 2016. Випуск 6. Том 3. С. 86–89.
39. Яценко Т.С. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання : навчальний посібник. Київ : Вища шк., 2004. 679 с.
40. Archer S.L. Identity and the choice of social roles. *New Directions for Child Development*, 1985. P. 79–100.
41. Breakwell G.M., Center D.V. Integration, paradigms, methodological implication. *Approaches to social representation.* Oxford, 1993. P. 180–201.
42. Jaromowic M. Self-We-Others Schemata and Social Identifications. *Social Identity : International perspective* / [ed. by S. Worchel, J.F. Morales, D. Paez, J. Deschamps]. Sage Publications, 1998. P. 44–52.
43. Deaux K. Social Identification. *Social Psychology.* New York. 1996. P. 777–798.

44. Ego Identity: A Handbook for Psychosocial Research / Eds. J. E. Marcia, A.S. Waterman, D.R. Matteson, S.L. Archer, J.L. Orlofsky. N.Y.: Springer-Verlag, 1993.
45. Lazowik L. On the nature of Identification. *J. Abnorm. and Social Psychology*. 1955. P. 175–183.
46. Marcia J.E. Identity and Psychosocial Development in Adulthood. *Identity : An International J. of Theory and Research*. 2002. № 2 (1). P. 7–28.
47. Marcia J.E. Identity in Adolescent. In Handbook of Adolescent Psychology. *J. E Marsia ; Edited by J. Adelson*. New York: Wiley, 1985. P. 157–180.
48. Onufriieva, L.A. The Psychology of Professional Realization of a Future Specialist's Personality: Theoretical and Methodological Aspect. *Monograph*. BonusLiber: Rzeszów, 2017. 194 s. ISBN 978-83-65441-83-6
49. Onufriieva, L.A. The Formation of Future Socionomic Specialists' Professional Self-consciousness: Theoretical Aspect. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Issue: 2 (14) – c0-publ.: Publishing office : Accent graphics communications Hamilton, ON, 2016. P. 16–26.
50. Turner J.C. Social categorization and the self-concept : A social cognitive theory of group behavior. *Advances in group process : Theory and research*. V. 2. Greenwich, CT : JAI Press, 1985. P. 77–122.